

Мемлекет және құқық теориясы / Theory of State and law /
Теория государства и права

ХҒТАР 10.07.00

<https://doi.org/10.32523/2616-6844-2025-152-3-23-45>

Ғылыми мақала

**Қазақстан мен Германиядағы билік тармақтарының бөлінуі және
сот билігінің тәуелсіздігі: салыстырмалы құқықтық талдау**

**Е.Б. Абдрасулов¹ , Б. Ахмет² **

¹Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

²М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті, Петропавл, Қазақстан

(e-mail: ¹aermek_19@mail.ru, ²bekaahmetova@gmail.com)

Аңдатпа: Бұл мақалада Қазақстан Республикасы мен Германия Федеративтік Республикасындағы билік тармақтарының бөліну жүйесі мен сот билігінің тәуелсіздігіне салыстырмалы-құқықтық талдау жасалады. Зерттеудің өзектілігі – демократиялық мемлекеттегі билік тармақтарының теңгерімді өзара іс-қимылы мен сот билігінің институционалдық тәуелсіздігін қамтамасыз ету мәселелері қазіргі кезеңде аса маңызды болып отырғанында. Мақалада конституциялық негіздер, билік бөлінісі қағидатының теориялық-тарихи эволюциясы және оның екі елдің құқықтық жүйесінде жүзеге асырылу ерекшеліктері сараланады. Германиядағы федералдық құрылым, Конституциялық Соттың рөлі, судьяларды тағайындау мен олардың дербестігін қамтамасыз етудің нақты құқықтық механизмдері жан-жақты сипатталады. Сонымен қатар, Қазақстандағы сот жүйесінің дамуы, Жоғарғы Сот пен Конституциялық Соттың қызметі, сот реформалары және құқықтық ұстанымдар институтының қалыптасуы мен рөліне назар аударылады. Мақалада Германия мен Қазақстандағы соттардың құқық шығармашылығына қатысуы мен сот актілерінің құқық көзі ретінде танылу дәрежесі де салыстырылады. Зерттеу барысында авторлар Германия тәжірибесін Қазақстан жағдайында тиімді пайдаланудың ерекшеліктері мен мүмкіндіктерін қарастырып, Қазақстанның сот тәуелсіздігін нығайтуға бағытталған ұсыныстар ұсынады. Мақала нәтижелері ұлттық құқықтық жүйені жетілдіруге ғылыми және практикалық үлес қоса алады.

Түйін сөздер: билік тармақтарының бөлінуі, сот билігінің тәуелсіздігі, салыстырмалы құқық, конституциялық қадағалау, құқық шығармашылығы, сот реформасы, құқықтық ұстанымдар

Түсті: 22.07.2025 Мақұлданды: 09.06.2025 Онлайн қолжетімді: 30.09.2025

Кіріспе

Билік тармақтарының бөлінуі – заманауи демократиялық құқықтық мемлекеттердің іргелі қағидаттарының бірі. Бұл қағидат биліктің заң шығарушы, атқарушы және сот тармақтары арасында өзара тежемелік және тепе-теңдік жүйесін орнату арқылы билікті асыра пайдалануға жол бермеуге бағытталған. Әсіресе, сот билігінің тәуелсіздігі – құқық үстемдігін қамтамасыз етудің, адам құқықтары мен бостандықтарын қорғаудың маңызды шарты болып табылады.

Қазақстан Республикасының Конституциясы мен Германияның Негізгі заңы бұл қағидатты таниды және институционалдық деңгейде жүзеге асыруға тырысады. Алайда, әр елдегі тарихи, саяси, құқықтық және мәдени ерекшеліктер аталған қағидаттың іске асуында елеулі айырмашылықтарға алып келеді. Осы орайда, Қазақстан мен Германиядағы билік тармақтарының бөліну жүйесін және сот билігінің тәуелсіздігін салыстырмалы талдау – мемлекеттік билік құрылымын жетілдіру, құқықтық реформалар жүргізу және құқықтық мемлекетті орнықтыру тұрғысынан өзекті болып табылады.

Зерттеу мақсаты – Қазақстан мен Германияның конституциялық және құқықтық жүйелеріндегі билік тармақтарының бөліну механизмдерін, сот билігінің институционалдық құрылымын, тәуелсіздік кепілдіктерін және құқық шығармашылығындағы рөлін салыстырмалы тұрғыдан талдау арқылы сот төрелігінің тиімділігін арттыруға ықпал ететін факторларды анықтау.

Мақалада конституциялық нормалар, сот практикасы, ғылыми әдебиет және халықаралық стандарттар негізінде екі елдегі сот билігінің қалыптасу және қызмет ету ерекшеліктері салыстырылады. Бұл зерттеу нәтижелері Қазақстанда сот билігінің тәуелсіздігін нығайту мен құқықтық мемлекетті дамытуға бағытталған ұсыныстар жасауға мүмкіндік береді.

Әдіснама

Зерттеу барысында салыстырмалы-құқықтық әдіс негізгі тәсіл ретінде қолданылды. Бұл әдіс арқылы Қазақстан мен Германияның конституциялық жүйелеріндегі билік тармақтарының бөліну үлгілері мен сот билігінің тәуелсіздігін қамтамасыз ету механизмдері салыстырмалы талдауға түсті. Сондай-ақ, формалд-заңи әдіс пайдаланыла отырып, екі елдің конституциялық актілері, заңнамалық нормалары мен сот практикасы жүйелі түрде зерделенді. Тарихи-құқықтық әдіс арқылы билік бөлінісі қағидаты мен сот билігінің эволюциясы, оның түрлі тарихи кезеңдердегі институционалдық ерекшеліктері қарастырылды. Сонымен қатар, логикалық және жүйелік-құрылымдық талдау әдістері арқылы сот жүйесінің құқықтық табиғаты мен ішкі құрылымы анықталды. Материалдық база ретінде Қазақстан Республикасының 1995 жылғы Конституциясы, Германияның Негізгі заңы (Grundgesetz), Қазақстан мен Германияның сот жүйесіне қатысты қолданыстағы заңнамалық актілері, Жоғарғы және Конституциялық соттардың нормативтік қаулылары мен шешімдері пайдаланылды. Сонымен қатар, халықаралық ұйымдардың құжаттары, ғылыми әдебиеттер, сараптамалық есептер мен құқықтық реформалар бойынша ресми мәліметтер де қолданылды.

Нәтижелер мен талқылау

Билікті бөлу теориясы VIII ғасырдан бастап бүгінгі күнге дейін біртіндеп әлемнің көптеген елдерінде жүзеге асырыла бастады, ол конституциялық және заңнамалық тұрғыда бекітілуде. Әлем елдері билік тармақтарының өзара шектелуін, тежеу мен тепе-теңдік жүйесін конституциялық-құқықтық тұрғыда не үшін және қандай мақсаттарда реттеуге барады?

Көптеген елдер үшін басты идеал – қауіпсіздікті, сондай-ақ адамның нақты құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ететін демократиялық, құқықтық мемлекетті қалыптастыру болып табылады. Бұл мақсатқа қол жеткізу үшін мемлекеттік биліктің барлық жоғарғы органдарының кәсіби құзыреттілігі, тәуелсіздігі, өзара іс-қимылы және өзара шектеуі қажет.

Алайда, мұнда әділеттілікке, адамгершілікке және жоғары моральға негізделген демократиялық заңдар тек символдық сипатта қалып, яғни шамамен формалды түрде ғана қабылданып, мемлекеттің барлық жағымсыз көріністерін жасыратын әдемі сыртқы көрініс рөлін атқаратын басқа жағдай да орын алуы мүмкін.

Көп жағдайда мұндай құбылыс сот билігі заңнамада белгіленген нормаларды, мазмұны жағынан демократиялық әрі озық болса да, тәуелсіз, дербес және бейтарап түрде қолдана алмайтын елдерге тән.

Сонымен бірге, барлық заманауи елдерді шартты түрде тек екі түрге бөлуге болады деп айтуға болмайды: демократиялық басқаруға ұмтылатын және азаматтық қоғамның құқықтық және демократиялық институттарының идеалдарына сырттай сәйкес келетін квази-демократиялық мемлекеттер. Өмір әрқашан кез келген заңнамалық нормалардан күрделірек, олардың жүзеге асуына тарихи дәстүрлер, геосаяси жағдай, бейресми тәжірибелер, құқықтық мәдениет пен қоғамның құқықтық санасы сияқты көптеген факторлар ықпал етеді.

Дегенмен, мазмұн ғана форманы айқындап қоймайды, форма да өз кезегінде нақты өмірлік үдерістерге елеулі ықпал етеді. Бұған қоса, қоғамдық қатынастарды үлгілеу, яғни оларды қажетті арнаға бағыттау процесі дәл осы конституциялық және заңнамалық ережелерден басталады.

Осыған байланысты Қазақстан Республикасында және Германия Федеративтік Республикасында билік тармақтарын бөлу жүйесінің конституциялық-құқықтық реттелуін қарастырайық.

А) Қазақстан Республикасы

Қазақстан Республикасының Конституциясында билікті бөлу теориясы жеткілікті деңгейде көрініс тапқан, өйткені оның 3-бабының 4-тармағында «Республикада мемлекеттік билік біртұтас, ол Конституция мен заңдар негізінде заң шығарушы, атқарушы және сот тармақтарына бөліну, олардың тежемелік әрі тепе-теңдік жүйесін пайдалану арқылы, өзара іс-қимыл жасау принципіне сәйкес жүзеге асырылады» – деп белгіленген» [1].

Аталған конституциялық норма конституциялық заңдылық режимі тек мемлекеттік биліктің тәуелсіз тармақтарының қызметі тұрақты қамтамасыз етілген жағдайда ғана мүмкін болатынын көздейді, өйткені олардың әрқайсысы Конституция мен Қазақстан

Республикасының заңдарында айқындалған шектерде өзіне тиесілі міндеттер мен функцияларды орындайды.

Сонымен қатар, басқа да бірқатар елдердегідей, Қазақстанда да билік тармақтарына бөліну қағидасын құқықтық практикада нақтылап қолдану оңайға соқпайды. Себебі қазіргі жағдайдағы үш билік тармағы теориясы көптеген мемлекеттік органдар мен жоғары лауазымды тұлғалардың, атап айтқанда, Қазақстан Республикасы Президентінің, Адам құқықтары жөніндегі уәкілдің, прокуратура органдарының, Қазақстан Республикасы Қауіпсіздік Кеңесінің және басқа да көптеген органдардың бұл триададағы орны мен мәртебесіне қатысты айқындықтың жоқтығын туындатады [2].

Бұл теорияның қазіргі заманғы теориялық негіздемелері де түрлі көзқарастар мен ұстанымдармен сипатталады. Бұл мемлекеттік билікті үш тармаққа бөлу тұжырымдамасы пайда болған сәттен бері бірнеше ғасыр өткендігімен, сондай-ақ жаһандану жағдайында биліктің үш тармағының өзара әрекет ету қағидаты да өзгерістерге ұшырағанымен байланысты [3]. Алайда, биліктің бөліну теориясындағы мұндай объективті өзгерістер кейде біздің ойымызша, белгілі бір мемлекеттік органдар біртұтас мемлекеттік билік жүйесінде мүлдем орын таба алмайды деген ұстанымдарға әкеледі. Мысалы, академик Ғ.С. Сапарғалиев прокуратураны немесе президенттік институтты Қазақстан Республикасында мемлекеттік биліктің қандай да бір тармағына жатқызуға болмайды деп есептеген, алайда олар Конституцияға сәйкес заң шығарушы, атқарушы және сот тармақтарына бөлінетін бірыңғай мемлекеттік билік жүйесіндегі өзара байланысты органдардың ішінде нақты қандай орынды алуы тиіс екенін көрсете қоймаған [4]. Дегенмен, мәселе, бәлкім, белгілі бір мемлекеттік институттардың дәстүрлі мемлекеттік биліктің үш тармағының ешбіріне жатпауы мүмкін екендігінде емес, керісінше, олардың мемлекеттік механизм жүйесінде өзіндік жаңа үлгіні қалыптастыру мүмкіндігінде болуы тиіс. Мысалы, кейбір пікірлерге сәйкес, конституциялық бақылау органдары, прокуратура органдары және басқа да институттар кіретін дербес бақылау-қадағалау тармағы қалыптасып келеді деген көзқарас бар [5].

Сондай-ақ белгілі бір орган өз қызметінде екі немесе тіпті үш билік тармағына тән жекелеген функцияларды орындай отырып, сонымен бірге өзінің негізгі қызмет бағытын сақтап қалуы мүмкін. Бұл оның мемлекеттік биліктің үш тармағының біріне айқын түрде жататынын анықтауға мүмкіндік береді [6].

Билікті бөлу теориясына қатысты жеңілдетілген тәсілдер белгілі бір билік жүргізуші мемлекеттік институттардың мемлекеттік билік органдары жүйесінен мүлдем тыс қалуына алып келеді, бұл шындыққа сай келмейді. Мұндай тәсілдер нақты уақыт пен нақты жағдайларды ескермей, абстрактілі теорияны механикалық түрде қолдануға ұмтылудан туындайды. Осыған байланысты Г.Гегель принциптер, соның ішінде билікті бөлу принципі әрқашан белгілі бір уақыттың нәтижесі болып табылатынын және өзгерген жағдайларды есепке алмай, абстрактілі идеяларға негізделген мемлекеттік жүйені құру банкроттықпен аяқталатынын атап өтті [7], өйткені билікті бөлу принципі ең алдымен нақты ұтымдылықтың маңызды сәтін қамтиды [7], бұл үкіметтің тәуелсіз тармағы мен автономиясы сияқты тәуелсіз мәселеде де қажет.

Сот билігі сот төрелігін жүзеге асырып, қоғамдық тәртіпті қорғай отырып, басқа билік тармақтары сияқты өз құзыреті шегінде еркін әрі тәуелсіз болуы тиіс, әйтпесе оны билік деп атау мүмкін емес [8].

Бірыңғай мемлекеттік билік жүйесі теңгерімді болған жағдайда ғана, яғни оның ешбір тармағы екіншісінен үстем түспеген кезде ғана мемлекет И. Канттың пікірінше, автономды бола алады, яғни ол еркіндік заңдарына сәйкес пайда болып, өмір сүруін жалғастырады; мұнда мемлекет игілігі орнайды, бұл — «мемлекеттік құрылымның құқықтық принциптерге сәйкестігінің ең жоғары дәрежесін білдіреді, бұл ақыл-ой бізді белгілі бір категориялық императив арқылы ұмтылуға міндеттейді» [9].

Осы контексте сот жүйесінің еркіндігі мен тәуелсіздігі тұтастай алғанда Қазақстан Республикасының Конституциясында және «Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы» Конституциялық заңында айқындалады [10]. Қазақстан Республикасы Конституциясының сот билігіне қатысты нормаларды айқындайтын VII бөлігінде 77-бапта: «Судья сот төрелігін іске асыру кезінде тәуелсіз және Конституция мен заңға ғана бағынады. Сот төрелігін іске асыру жөніндегі соттың қызметіне қандай да болсын араласуға жол берілмейді және ол заң бойынша жауапкершілікке әкеп соғады. Нақты істер бойынша судьялар есеп бермейді», – деп белгіленген [1]. Аталған конституциялық ережелер ең алдымен билікті бөлу қағидатын іске асыруға бағытталған және сот билігін оның қызметіне атқарушы және заң шығарушы билік тарапынан араласудан қорғауды көздейді. Бұдан да бөлек, бұл конституциялық нормалар судьялардың шешім қабылдау кезінде саяси немесе сыртқы ықпалдан қорықпай, бейтарап болуы, сондай-ақ құқықтық жүйенің тұтастығы мен әділдігін сақтау міндетін белгілейді.

Билікті бөлу теориясына мұндай көзқарас қазіргі кезеңде ерекше өзектілікке ие, өйткені бүкіл әлемде атқарушы биліктің күшею үрдісі байқалып отыр, ол сот билігіне түрлі тәсілдер арқылы ықпал етуге тырысуда [11]. Бұл міндетті түрде сот төрелігіне тікелей араласу түрінде көрінбеуі мүмкін, алайда атқарушы биліктің ықпалы судьяларды іріктеу мен тағайындау жүйесінде, оларды тәртіптік жауапкершілікке тартуда, судьялық қызметтен босатуда және басқа да салаларда сезілуі ықтимал. Соңында мұндай ықпал сот төрелігін жүзеге асыру сапасына, сыбайлас жемқорлық деңгейіне және халықтың сот жүйесіне деген сеніміне тікелей әсер етеді. Осылайша, ресми түрде сот жүйесінің кадрлық қамтамасыз етілуіне жауапты және судьялардың тәртіптік жауапкершілігі мәселелерін шешетін тәуелсіз орган ретінде қарастырылатын Қазақстан Республикасының Жоғары Сот Кеңесі кейбір халықаралық сарапшылардың бағалауынша, тәуелсіз сот кеңесі ретінде емес, көбіне қадағалаушы орган ретінде жұмыс істейді [12]. Мұндай бағалау айқын субъективті сипатқа ие болғанымен, мұндай өткір сын пікірде белгілі бір дәрежеде шындықтың да бар екені жоққа шығаруға келмейді.

Сот билігінің тәуелсіздігі сот ісін ұйымдастыру мен сот ісін жүргізу мәселелерін қамтитын дербес құрылымды және жүйелі ұйымдастыруды қамтамасыз етеді. Осыған байланысты Конституцияның 75-82-баптары сот билігінің тәуелсіздігін одан әрі нығайта отырып, сот жүйесінің құрылымы мен қызметінің негізгі қағидаттарын айқындайды, олар билікті бөлу теориясын әзірлеу кезінде соттардың қызметіне биліктің басқа тармақтары тарапынан қол сұғудың алдын алу шараларын белгілейді. Алайда бұл мәселелер сот билігінің құрылымы мен мазмұнына әсер ететін Қазақстанның мемлекеттік құрылымының біртұтас нысанына қатысты келесі бөлімде қарастырамыз. Тек Қазақстан Республикасының Конституциясында Республика соттары Республиканың Жоғарғы Соты, жергілікті және заңмен белгіленген Республиканың басқа да соттары

болып табылатынын атап өтеміз. Сот билігі сотта іс жүргізудің азаматтық, қылмыстық және заңмен белгіленген өзге де нысандары арқылы жүзеге асырылады. Заңда көзделген жағдайларда қылмыстық сот ісін жүргізу алқабилердің қатысуымен жүзеге асырылады [1].

ҚР Конституциясында көзделген сот билігінің тәуелсіздігі сот жүйесі және судьялардың мәртебесі туралы Конституциялық заңда нақтыланады, ол сот билігі туралы конституциялық ережелерді дамытады және толықтырады. Конституциялық заңның 1-бабында сот билігі тек заңда көзделген жағдайларда тұрақты судьялар мен алқабилерден тұратын соттарға ғана тиесілі екені көзделген. Республика аумағында сот төрелігін жүзеге асыру құқығы тек осы субъектілерге ғана берілген. Заң шығарушы билік сот төрелігін жүзеге асыру жөніндегі өкілеттіктерді басқа органдарға беру мүмкіндігін көздейтін нормативтік құқықтық актілерді қабылдауға құқылы емес. Сонымен қатар ешкімнің өзіне судья өкілеттіктерін немесе сот билігінің құзыретін иемденуге құқығы жоқ. Ешбір орган немесе тұлға, оның ішінде лауазымды адамдар да, заң негізінде соттың қарауына жататын қандай да бір өтініштерді өз бетінше қарауға немесе бақылауға алуға құқылы емес [10].

Қазақстан Республикасының Конституциялық Соты өз шешімдерінде сот билігінің тәуелсіздігі жөніндегі конституциялық қағидатты одан әрі дамыта отырып, сот жүйесі өз қызметі арқылы қоғамның сот билігіне деген жоғары деңгейдегі сенімін қамтамасыз етуі тиіс екенін баса көрсетеді. Өз кезегінде, «мемлекет сот төрелігін жүзеге асыру және сот билігін ұйымдастыру үшін судьяға Конституцияға, заңдарға және оның ішкі сеніміне негізделген еркін шешім қабылдауына кедергі келтіретін кез келген заңсыз ықпал ету мүмкіндігін болдырмайтын жағдайларды қамтамасыз етуге міндетті» [13].

Сот билігінің тәуелсіздігін айқындайтын конституциялық-құқықтық нормалар жиынтығын кейбір авторлар белгілі бір ерекшеліктер түрінде жіктейді, олардың ішінде сот билігінің басым сипатын, оның тәуелсіздігі мен дербестігін, мәжбүрлеу сипатындағы өкілеттіктерін және басқа да ерекшеліктерін бөліп көрсетеді. Атап айтқанда, «басым сипат соттың айрықша өкілеттіктерін басқа органдарға, лауазымды немесе өзге де тұлғаларға беруді көздейтін заңнамалық актілерді қабылдауға тыйым салумен, сондай-ақ жоғарыда аталған тұлғалардың судья өкілеттіктерін немесе сот билігінің функцияларын иемденуіне жол бермеумен айқындалады» [14].

Жалпы, билікті бөлу жүйесіндегі сот билігінің тәуелсіздігі туралы айта отырып, бұл қағидатты тек сот билігінің басқа билік тармақтарымен, мемлекеттік органдармен және құрылымдармен қарым-қатынасы мәселелерінен гөрі әлдеқайда кеңірек қарастыру керектігін атап өткен жөн. Биліктің бөліну жүйесіндегі сот билігінің тәуелсіздігі концепциясы сот жүйесі мен судьяларды биліктің басқа тармақтарының ғана емес, заңсыз ықпалынан қорғайды. Құқықтық басылымдарда атап өтілгендей, сот билігінің тәуелсіздігі қағидаты құқық үстемдігі мен билікті бөлу тұжырымдамасының маңызды құрамдас бөлігі бола отырып, бір жағынан, сот жүйесін заң шығарушы және атқарушы билік тарапынан араласудан қорғауға бағытталған шараларды көздейді.

Екінші жағынан, сот билігінің тәуелсіздігі қағидаты оны басқа, кем түспейтін дәрежеде ықпалды күштердің ықпалынан да қорғауды көздейді. Оларға бұқаралық ақпарат құралдарын, адвокаттар қауымдастығын, азаматтық қоғамның түрлі институттарын, лауазымды тұлғалар мен сот жүйесінің ішкі құрылымдарын, сондай-ақ судьялардың

бейтараптығына жанама немесе жасырын түрде ықпал етуі мүмкін өзге де ықпалды топтарды жатқызуға болады [15].

Бұқаралық ақпарат құралдарының сот билігіне ықпал ету дәрежесін талдай отырып, біз бұған дейінгі еңбектерімізде жалпы алғанда мемлекеттік институттар мен үкіметтік емес ұйымдар, дәлірек айтқанда, сот билігі мен ақпаратты жария түрде тарататын органдардың (бұқаралық ақпарат құралдарының) арасында өзара іс-қимылдың оң жүйесі қалыптасқанын атап өткенбіз. Бұл өз кезегінде қоғамдық қатынастарды тиісті құқықтық реттеуді қамтамасыз етуге ықпал етеді. Бұл ретте біз бұл процестің кейбір келеңсіз тұстарына да тоқталып, бұқаралық ақпарат құралдарының өз басылымдарында Фемида өкілдеріне қатысты жалған ақпараттар мен ауқымды сындарды жиі жариялайтынын атап өттік. Мұндай сындар кең мағынада мемлекеттік басқаруға, нақтырақ айтсақ, сот жүйесінің қызметіне араласу сияқты құбылыстарды қозғайды. Әрине, мемлекеттің қызметін қоғамның бақылауы мүмкін және қажет. Дегенмен, азаматтық қоғам белгілі бір оқиғалар мен фактілерге тиісті құқықтық баға бере алатын білікті заңгерлердің немесе заңгер ғалымдардың көмегіне жүгіне отырып, тиісті құқықтық әдістер мен құралдарды пайдалануға ұмтылуы керек [16].

Сот билігінің тәуелсіздігі билікті бөлу жүйесінде бұл мәселені кең тұрғыда түсінуді талап ететінін негізге ала отырып, кейбір авторлар сот билігінің тәуелсіздігі мәселесінде үш негізгі бағытты орынды түрде атап көрсетеді, олардың әрқайсысы бір-бірімен өзара тоғысатын, бірақ мазмұны жағынан ерекшеленетін бірқатар мақсаттарды көздейді. Біріншіден, бұл – сот билігінің институционалдық тәуелсіздігі, оның мақсаты – сот жүйесін оның шегінен тыс жерлерден келетін тиісті емес ықпалдан қорғау. Екіншіден, бұл – сот билігінің ішкі тәуелсіздігі, ол сот жүйесінің өз ішінде туындайтын орынсыз ықпалды азайтуға бағытталған. Үшіншіден, бұл – жекелеген судьялардың тәуелсіздігі, оның мақсаты – судьялардың бейтараптығына немесе соның көрінісіне нұқсан келтіруі мүмкін орынсыз ықпалдан оларды қорғау [17].

Сот билігінің тәуелсіздігі мәселесіндегі келесі бір маңызды аспект – мемлекеттік билік тармақтарының бір-біріне қатысты толық дербестігі мен абсолюттік тәуелсіздігі болуы мүмкін емес екендігі. Мемлекеттік билік тармақтары арасында өзара ықпал ету мен өзара іс-қимыл үдерісі үнемі жүріп отырады, дәл осы өзара әрекеттестік барысында сот билігінің негізгі және басты функциясы – сот төрелігін жүзеге асыру қамтамасыз етіледі. Бір жағынан, Қазақстанда сот билігінің мемлекеттік биліктің басқа тармақтарынан тең қашықтығы салдарынан сот төрелігі мемлекеттік қызметтің өзге салаларынан оқшауланған болып есептеледі. Мұндай тәсіл сот билігін бір жағынан тәуелсіз етеді, екінші жағынан, ол жаңа құқықтық нормалар жасамайды, өйткені өз қызметі барысында сот билігі заңдар мен өзге де нормативтік құқықтық актілерді тек құқықтық практикада іске асырып, құқықты қолданудың негізгі тетігі ретінде әрекет етеді және құқықтық дауларда басты төреші рөлін атқарады [18, 30]. Осыған орай, сот заң шығарушы және атқарушы биліктің функцияларын иемдене алмайды және мемлекеттік механизмнің жалпы жүйесінде өзіне тән ерекше орынды иеленеді [19].

Сонымен қатар, билікті бөлу қағидаты мен тежеу және теңгерім жүйесі мемлекеттік биліктің әртүрлі тармақтары бір-бірінен оқшауланған дегенді білдірмейді. Олар объективті себептерге байланысты өзара іс-қимыл жасап, бұл өзара әрекеттестік

ұйымдастырушылық-құқықтық шаралар арқылы жүзеге асырылады. Мұндай өзара әрекеттестік барысында, сондай-ақ өз өкілеттіктері шегінде сот билігінің қолданыстағы заңнаманы дамытуға қатысуы мүмкін [20]. Қазақстанда сот билігі тек сот төрелігін жүзеге асырумен шектеліп қоймай, нақты құқық шығармашылығын да қамтамасыз етеді, өйткені Қазақстан Республикасының Жоғарғы Соты қабылдайтын нормативтік қаулылар Конституцияда басқа да нормативтік құқықтық актілермен және Республика мойындаған халықаралық шарттармен қатар қолданыстағы құқық ретінде танылған.

Бұған қоса, қазіргі таңда Қазақстан Республикасындағы сот билігі әртүрлі мазмұндағы өзге де өкілеттіктермен қамтамасыз етілген. Сот төрелігін жүзеге асыру барысында сот тікелей немесе жанама түрде, ал көптеген жағдайларда дербес өкілеттіктер ретінде келесі мәселелерді шешуді қамтамасыз етеді: конституциялық бақылау, сот практикасына қатысты қолданыстағы заңнаманы түсіндіру, мемлекеттік органдар мен лауазымды тұлғалардың шешімдері мен әрекеттерінің заңдылығы мен негізділігіне бақылау жүргізу, соттардың қарауына жататын әкімшілік құқық бұзушылық істерін қарау және шешу, сондай-ақ басқа да өкілеттіктерді жүзеге асыру [21].

Осылайша, соттың құқық шығармашылық рөлі туралы айту қажет, өйткені континенттік құқық жүйесіне жататын елдерде, оның ішінде Қазақстанда да, барлық сот шешімдері теориялық тұрғыдан заңнамалық актілерге негізделуі тиіс. Алғаш қарағанда, судьялар тек заң шығарушы орган мен өзге де құқық шығармашылық субъектілері қабылдаған заңдар мен заңға тәуелді актілерді қолданумен ғана айналысатындай көрінеді. Алайда тәжірибе көбінесе теориядан өзгеше болып жатады. Республиканың нормативтік құқықтық актілері адам мінез-құлқының, қоғамдық және мемлекеттік институттардың дерлік барлық аспектілерін қамтуға тырысып, туындауы мүмкін барлық мәселелерге дайын жауап беруді мақсат еткеніне қарамастан, олардың көптеген ережелері нақты қолданылмайынша (өйткені олар абстрактілі сипатта болады) көбіне бұлдыр және түсініксіз күйінде қалады. Сонымен қатар, заңнамалық және заңға тәуелді актілер өмірлік жағдайлар мен мән-жайлардың барлығын толық қамти алмайды, өйткені өмір біз жасайтын нормалардан әрқашан күрделірек. Осындай жағдайда соттың құқық шығармашылығына объективті түрде мүмкіндік туындайды [22].

Сот билігімен өзара әрекеттесу барысында заң шығарушы және атқарушы билік тармақтары да оның тарапынан белгілі бір дәрежеде ықпал алады, бұл өз кезегінде саясаттың «юридизациялануына» – яғни бұрын негізінен саяси тәсілдермен сипатталып келген саяси немесе әкімшілік шешімдер қабылдау саласына құқықтық қағидаттар, рәсімдер мен тетіктердің енуіне алып келеді [23].

Осылайша, Қазақстан Республикасындағы сот билігінің конституциялық-құқықтық негіздері – бұл Конституциямен белгіленген, біртұтас мемлекеттік биліктің тәуелсіз тармағының нысаны, мазмұны мен шекараларын білдіреді. Ол – мемлекет атынан құқықтық даулар мен істерді шешу, сондай-ақ құқықтық қатынастардың барлық субъектілерінің құқықтары, бостандықтары мен заңды мүдделерін қорғау мақсатында оларға жүктелген өзге де міндеттерді орындау жөніндегі заңмен белгіленген өкілеттікке ие, Конституцияда көзделген тәртіппен құрылатын арнаулы мемлекеттік органдар – соттар арқылы жүзеге асырылады [24].

Б) Германия Федеративтік Республикасы

Билікті бөлу принципі теорияда барлық жерде мойындалғанымен, ГФР тәжірибесінде ол тек қосалқы рөл атқарады. Негізгі Заң судьялардың материалдық және жеке тәуелсіздігін қорғауға ғана кепілдік береді, ал сот билігінің атқарушы биліктен институционалдық тәуелсіздігі жоқ.

а) Билікті бөлу принципі

Германия Федеративтік Республикасының Конституциялық сотының практикасында, сондай-ақ негізінен ғылыми доктринада билікті бөлу принципі Германия Федеративтік Республикасының Негізгі Заңының 20-бабының 2-тармағында бекітілген ережеге жатады, оған сәйкес мемлекеттік билікті арнайы заң шығарушы, атқарушы және сот органдары жүзеге асырады. Алайда, Негізгі Заңда «өкілеттікті бөлу» термині қолданылмайды. 1-баптың 3-тармағында, 20-баптың 2 және 3-тармақтарында, сондай-ақ 20а-бапта «атқарушы билік» ұғымы ғана бірнеше рет айтылған.

Германия Федеративтік Республикасының Негізгі заңының 92-бабына сәйкес, сот билігі судьяларға жүктеледі. Екінші жағынан, Негізгі заң мәтінінде «заң шығарушы билік» туралы тиісті тұжырым мүлде жоқ. Билікті бөлу қағидаты – нормативтік мазмұнын нақтылап көрсету қиын күрделі конституциялық қағидаттардың бірі болып табылады [25]. Қалай болғанда да, Негізгі заңмен белгіленген парламенттік-өкілетті басқару жүйесінде биліктің қатаң бөлінуі қарастырылмаған, бұл, мысалы, 50-бапқа сәйкес Федералдық кеңестің (Bundesrat) заң шығарушылыққа және федералдық үкіметті басқаруға қатысатыны арқылы көрініс табады. Сондықтан соңғы уақытта билікті бөлу қағидатын мемлекеттік билікті жүзеге асырудың тиісті тәртібін белгілейтін ұстаным ретінде түсіну қажет екені айқын бола бастады, яғни ол билік органдары арасында функцияларды қатаң бөлу ретінде емес, керісінше, билікті іске асырудың реттілігіне қойылатын талап ретінде қарастырылады. Германия Федеративтік Республикасының Конституциялық Соты билікті бөлудің мақсаты – билік тармақтарының бірін-бірі өзара шектеуі деп пайымдайды және осыдан үш билік тармағының негізгі қызмет салаларын айқындайды, олар басқа билік тармақтарының араласуынан толықтай қорғалған [26]. Бұл үш билік күшінің материалдық мазмұнын нақты анықтауға болатындығын болжайды, содан кейін олар өз кезегінде белгілі бір билік органына ғана қол жетімді және мемлекеттік ұйымның бөлігі болып табылатын ажырамас негізгі салаға бөлінеді. Өз кезегінде, бұл билік шеткері (перифериялық) салаларға бөлінуі мүмкін, олардың бөлінісі өзгермелі және ауыспалы сипатқа ие.

Өзінің практикасында Германия Федеративтік Республикасының Конституциялық Соты билікті бөлу қағидатын ең алдымен парламенттік бақылау құқығын шектеу үшін пайдаланды. Бұл Бундестаг өкілеттіктерінің атқарушы биліктің жеке жауапкершілігі саласына қол сұғуына жол бермеуге бағытталды, мысалы, тергеу комитеттерінің құзыретін шектеу, үкімет мүшелеріне сұрақ қою құқығын жүзеге асыру және Бундестагтың Негізгі заңның 23-бабының 2-тармағының 2-параграфына сәйкес ақпарат алу құқығын іске асыру кезінде [27].

Сот билігінің негізгі саласын айқындау әлі де түбегейлі нақтыланбаған, дегенмен Негізгі заңның 92-бабында сот билігі тек судьяларға ғана жүктелетіні көзделген. Ал 19-баптың 4-тармағының 1-тармақшасына сәйкес, бұл сот билігінің құрамына

мемлекеттік биліктің өзіне қарсы құқықтық қорғау да кіреді, себебі сот ісі міндетті түрде тәуелсіз сотта қаралуы тиіс [28].

Алайда, Федералды Конституциялық сот өзінің өте даулы шешімінде Негізгі Заңның 10-бабының 2-тармағына енгізілген, сот қорғауын алып тастауға және оны халық өкілдігі тағайындаған арнайы және көмекші органдардың тексеруімен алмастыруға мүмкіндік беретін ұсыныс Негізгі Заңның 79-бабының 3-тармағын бұзу болып табылмайды деп шешті. Атап айтқанда, шектеулер тек заң негізінде белгіленуі мүмкін, бірақ заңда мүдделі адамға мұндай шектеулер туралы хабарланбауы мүмкін, егер олар еркін демократиялық жүйенің негіздерін немесе Федерацияның немесе кез-келген федералды жердің болуы немесе сақталуын қорғауға бағытталған болса. Бұл Негізгі заңның 79-бабының 3-тармағы Федерацияның жерлерге бөлінуіне, жерлердің заң шығару процесіне қатысу қағидаттарына немесе Негізгі заңның 1-ден 20-баптарына дейінгі баптарында белгіленген қағидаттарға қатысты ережелерді өзгерту мүмкіндігін болдырмайтынын ескергеннің өзінде орын алып отыр. Нәтижесінде билікті бөлу қағидаты салыстырмалы сипатқа ие болады, себебі Германия Федеративтік Республикасының Конституциялық Соты 19-баптың 4-тармағын өзгертуге болмайтын мазмұн аясынан алып тастап, құқықтық қорғау функциясын атқарушы билік органына беру мүмкіндігіне жол ашты [29].

Мұны сот билігінің негізгі саласына тек азаматтық дауларды қарау [30] және қылмыстық құқық нормаларын қолдану кіреді деп түсінуге болады [31].

б) сот билігі ұғымының анықтамасы

Сот билігіне нақты анықтама беру қиын, өйткені соттарға жүктелген міндеттерді нақты ажырату мүмкін емес. Алайда, сот төрелігін жүзеге асырудың типтік белгілерін құрайтын үш сипаттаманы ажыратуға болады.

Ең алдымен, дауларды жеке істер бойынша шешу қажет [32]. Бұл даулар сот жүйесіне сырттан келіп түседі, бұл негізінен сот тарапынан бастамашылыққа тыйым салумен байланысты [33]. Сот практикасы жалпыға міндетті нормаларды белгілеуге құқылы емес, ең жақсы дегенде құқықтағы олқылықтарды жойып, құқықты ішінара дамытып, толықтыра алады [34].

Екіншіден, сот билігі тек құқықтық нормалар негізінде шешім қабылдауымен сипатталады [35]. Тиісті шешім тек тиісті құқықтық нормалардан заңды әдістер арқылы ғана шығарылуы мүмкін, бұдан бөлек қандай да бір жеке дара шешім қабылдауға жол берілмейді [36]. Тіпті соттың құқықтық норманы сыртқы бақылауға бағынатын түсіндіруі мен оның ішкі саяси шешімі арасындағы айырмашылықты тәжірибеде ажырату қиын болған жағдайда да, мұндай айырмашылық соттардың ерекше рөлін заңдастыру үшін қажет.

Үшінші маңызды аспект – шешімнің түпкілікті және міндетті сипаты [37]. Соңғы инстанция сотының шешімі заң күші бар акт болып табылады және әдетте, ешбір мемлекеттік органмен жойыла алмайды, әрі баршаға міндетті түрде орындалуға жатады. Материалдық заңдылықпен елеулі қайшылық туындаған жағдайда жалғыз ғана ерекшелік – істі қайта қарау мүмкіндігі немесе адам құқықтарының өрескел бұзылуы жағдайында қолданылған заңның жарамсыз әрі конституцияға сәйкес емес деп танылуы болып табылады [38].

Бұған қарама-қайшы түрде, шешімнің бейтарап үшінші тараппен қабылдануы туралы қосымша талап бұл ұғымның міндетті құрамдас бөлігі болып табылмайды [39]. Керісінше, бұл сот билігін тек Негізгі заңның 92-бабына сәйкес тәуелсіз соттар ғана жүзеге асыра алатын мемлекеттік биліктің ұйымдастырушылық бөлігі ретіндегі қызметті айқындау мен оны нақты сот органдарына жатқызу арасын шатастырады. Дәл осы секілді, сот ісін жүргізу — әділ сотты жүзеге асырудың алғышарты емес, оның құқықтық салдары болып табылады [40].

в) Билікті бөлу үдерісіндегі сот билігінің тәуелсіздігі

Германия Федеративтік Республикасының Негізгі заңы мемлекеттік билік органдары жүйесіндегі сот билігінің орнына қатысты небәрі бірнеше ғана ережені қамтиды.

Негізгі заңның 97-бабының 1-тармағында қорғалған судьялардың тәуелсіздігі, сөзсіз, сот билігін жүзеге асыруды ұйымдастырудың маңызды белгісі болып табылады және, тиісінше, билікті бөлу қағидатының нормативтік мазмұнына жатады [41]. Алайда кадрлық мәселелер тұрғысынан алғанда, үйлеспеушілік онша айқын емес, өйткені Негізгі заңның 137-бабының 1-тармағы федералдық, жергілікті және коммуналдық деңгейлерде сайлау кезінде судьяларды кандидаттар тізімінен шығару мәселелерін заңнамалық реттеуге рұқсат береді, бірақ ондай реттеуді міндеттемейді [42]. Неміс судьялары туралы заңның (DRiG) 4-параграфы, алайда, барлық судьяларға бір уақытта сот және заң шығару функцияларын жүзеге асыруды болдырмайды, ал бұл сот әкімшілігі сияқты нақты аталған кейбір атқарушы функцияларға қолданылмайды [43].

Алайда сот билігінің тәуелсіздігіне конституциялық кепілдіктің мазмұндық ауқымы салыстырмалы түрде тар шеңберде белгіленген. Ең алдымен, ол нақты тәуелсіздікті, яғни судьяларды нұсқаулар мен өзге де қалаусыз ықпалдардан қорғауды қамтиды [44]. Сот шешімін қабылдаудағы жалғыз ғана өлшем – бұл заңның міндетті түрде сақталуы, бұл талап сондай-ақ Негізгі заңның 20-бабының 3-бөлімінде бекітілген. Сонымен қатар, судья жоғары тұрған соттардың құқықтық қорытындылары мен құқықтық ұстанымдарына да бағынбайды [45].

Мұндағы басты мәселе – атқарушы биліктің, атап айтқанда, Германияда әділет министрліктері жүзеге асыратын сот төрелігін жүзеге асыруға ықпал ету (І.6 қараңыз) [46].

Бұл жерде сот қызметінің сыртқы саласы мен юрисдикцияның негізгі саласы ажыратылады. Мұндай араласуға тек сыртқы сала шеңберінде ғана жол беріледі, ол, мысалы, деректерді электрондық өңдеуді ұйымдастыруды, іскерлік рәсімдердің тиісінше қамтамасыз етілуін немесе кадрлық шешімдерді қамтиды [47]. Нақты шекараларды айқындау мәселесі бірнеше рет дау тудырған, әсіресе қадағалау саласында.

Неміс дәстүрінің ерекшелігіне сәйкес, соттарды басқару саласында атқарушы және сот билігі арасында тығыз байланыс қалыптасқан. Осыған байланысты билікті бөлу қағидаты шеңберінде қатаң ұйымдастырушылық бөлініс те, судьялардың дербес тәуелсіздігі де міндетті талап ретінде мойындалмайды. Германияда соттар басқа билік тармақтарынан оқшауланғанымен, олар федералдық және жергілікті деңгейлерде Әділет министрлігіне бағынады, ал кейбір сот билігі тармақтары жағдайында – кейде өзге ведомствоға қарасты болуы мүмкін. Мысалы, Еңбек даулары жөніндегі Федералдық

сот Еңбек даулары жөніндегі сот туралы заңның (Arbeitsgerichtsgesetz) 40-параграфына сәйкес Германияның Еңбек және әлеуметтік істер жөніндегі федералдық министрлігіне қарайды. Алайда бұл министрлік әкімшілік істерді жүргізу және қадағалау мәселелері бойынша шешімдерді Федералдық әділет және тұтынушылар құқығын қорғау министрлігімен келісе отырып қабылдауы тиіс [48].

Жеке тәуелсіздік Негізгі заңмен тек ішінара реттеледі. Негізгі заңның 97-бабының 2-тармағына сәйкес, тұрақты негізде жұмыс істейтін судьялар өз еркінен тыс тек сот шешімі негізінде ғана және тек заңда белгіленген негіздер мен тәртіп бойынша қызметінен біржола немесе уақытша босатылуы, басқа лауазымға ауыстырылуы немесе өкілеттік мерзімі аяқталмай тұрып отставкаға жіберілуі мүмкін (қараңыз. I.3). Тек жалпы жас шегін белгілеуге ғана жол беріледі. Судьяны басқа сотқа ауыстыруға немесе қызметінен босатуға тек соттардың немесе олардың округтерінің ұйымдастырылуында өзгерістер болған жағдайда ғана рұқсат етіледі, әрі бұл жағдайда судьяның өкілеттік мерзімі толық сақталуға тиіс. Өмір бойы жұмыс істейтін судьялардан басқа, DRiG 22 және 23-баптарына сәйкес белгілі бір жағдайларда жұмыстан босатылуы мүмкін сынақ мерзіміндегі судьялар мен мандатқа негізделген судьялар да бар (I. 4.a қараңыз.).

Федералдық конституциялық соттың Негізгі заңның 97-бабының 2-тармағы судьялардың дербестігін қамтамасыз ететін ең төменгі деңгейді белгілейді және бұл шектен заң шығарушы билік шыға алмайды деген бастапқы тұжырымы кейіннен орынды түрде кеңейтілді [49], өйткені судьялардың өзге санаттарына қатысты қосымша қорғаныш нормалары да қажетті құқықтық ережелер болып табылады [50].

Екінші жағынан, басым көзқарас судьяларды қызметке қабылдау және қызмет бабымен жоғарылау мәселесін тәуелсіздік тұрғысынан қарастырмайды (қараңыз: I.3). Негізгі заңның 95-бабының 2-тармағы мен 98-бабының 4-тармағынан туындайтыны – судьяларды іріктеу жөніндегі комиссиялар федералдық деңгейде немесе федералдық жер деңгейінде қатыстырылуға тиіс екендігі ғана. Аталған нормадан Федералдық конституциялық сот, конституциялық соттардың судьяларын федералдық жерлер деңгейінде сайлау мәселесі қозғалған палата шешімінде, Негізгі заң судьяларды тағайындаудың кең ауқымды нұсқаларын қарастырады деген қорытындыға келді, соның нәтижесінде атқарушы және заң шығарушы биліктің судьяларды тағайындауға ықпалын Негізгі заңның ережелері әдеттегі заңдарға елеулі дәрежеде еркіндік қалдыра отырып, өзара теңгерімді түрде реттеуге болады.

Неміс ғылыми доктринасындағы басым пікірге сәйкес, демократия принципі сот жүйесіне кадрларды іріктеуді демократиялық заңды саясаткерлердің үлкен дәрежеде анықтауын талап етеді, сондықтан бұл тапсырманы судьяларды іріктеу жөніндегі әртүрлі комиссиялар мен кеңестерге беруге болмайды, олардың көпшілігі парламенттен немесе басқа да судьялардан тұрады [51].

Бұл көзқарас Еуропаның көптеген елдеріндегі айқын байқалатын үрдіске және кадрлық саясатта атқарушы биліктің ықпалынан сот билігін қорғауға бағытталған Еуропа Кеңесінің ұсынымдарына қайшы келеді деген пікір айтылған жағдайда [52], себебі бұл көзқарасты қолдайтын уәждер эмпириялық тұрғыдан әлсіз негізде қолдануға жарамсыз деп түсіндіріледі [53]. Бұл сондай-ақ, іріктеу комитеті оңтайлы шешімдер қабылдамай, тиімділікке сай келмейтін таңдаулар жасайды деген дәлелсіз болжамға негізделген [53].

Бұл уәж неміс дәстүріне тән судьялар мен мемлекеттік қызметшілер арасындағы даулы параллелизмге негізделген [54]. Бұл Герман империясы кезеңінен бастау алатын мемлекетке авторитарлы-иерархиялық көзқарастың көрінісі болып табылады. Мұндай көзқараста плюралистік билік органдарына қатысудың барлық түрлеріне терең сенімсіздікпен қаралады, ал министрлік атқарушы билік қоғамдық игіліктің тірегі ретінде бағаланады [55].

Сондықтан бұл уәж министрліктердің саяси ықпалының қауіптілігін мойындай алмайды, алайда парламенттік демократия жағдайында олардың қызметі саяси партиялардың саясатымен айқындалады. Бұл пікірлер сондай-ақ судьяларға қатысты өзіндік ерекшелігі бар бөлшектенген көзқарасқа негізделген. Германиядағы сот төрелігін жүзеге асыру сапасы күмән тудырмаса да, судьялар министрлік әкімшілігінің бақылауында болмаса да, дәл осы судьялар судьяларды іріктеу комитеттерінде белсенді қызмет атқарған кезде тиісті кадрлық шешімдерді қабылдай алмайды деп болжанады.

Бұл көзқарас сот билігіне тән ерекше сипаттарды ескермейді. Сот билігі атқарушы билікке қарағанда мүлде өзге легитимация үлгілеріне бағынады, өйткені судьялардың шешімдері тек қана заң арқылы, 97-баптың 1-тармағына сәйкес легитимделеді. Әкімшілік органдардың лауазымды тұлғаларынан айырмашылығы, атқарушы биліктің басшысы, өзі сайланған парламент арқылы демократиялық түрде легитимделетін болса да, судьяларды легитимдеуге құқылы емес, өйткені ол олардың қызметіне нұсқау бере де, оны түзете де алмайды [54].

Керісінше, атқарушы биліктің сот билігіне ықпал ету мүмкіндіктерінің барлығы биліктердің бөлінуі қағидасы тұрғысынан алғанда даулы болып табылады, сондықтан атқарушы биліктің ықпалын заң шығарушы билік тарапынан шектеу толықтай заңды болып саналады. Биліктердің бөлінуі мен құқық үстемдігі қағидалары тіпті судьялардың объективті тәуелсіздігі ұйымдастырушылық шаралармен қамтамасыз етілуі тиіс екенін талап етеді [56].

С) Қазақстан мен Германиядағы мемлекеттік билікті бөлу жүйесінің салыстырмалы талдауы: конституциялық қағидаттардың іске асырылу практикасы

Екі түрлі конституциялық үлгінің талдауы Германия мен Қазақстандағы билік тармақтарының бөліну жүйесі жөнінде жеткілікті мәлімет береді. Екі елдің Конституцияларында да заң шығарушы, атқарушы және сот биліктеріне жеке-жеке баптар арналған. Қазақстан Конституциясы билік тармақтарының бөлінуін неғұрлым нақты айқындайды және бұл туралы тиісті нормаларда тікелей көрсетеді, алайда бұл теорияның мазмұндық жағының өмірлік практикада нақты жүзеге асырылуына кепілдік бермейді. Сонымен қатар, айырмашылықтың бірі – Федеративтік Республикада Қазақстандағыдай президенттік емес, парламенттік басқару формасының орнығуы. Қазақстанда президенттік биліктің күшті моделі іс жүзінде атқарушы биліктің Қазақстан Республикасы Президентінің Әкімшілігі арқылы заң шығарушы және сот билігіне едәуір ықпал етуіне алып келеді. Көптеген зерттеушілердің пікірінше, Конституция билік тармақтарын бақылау және өзара тепе-теңдікті қамтамасыз ету мақсатында тәуелсіз сайланатын президент институтын көздеуге тиіс емес. Оның орнына, президенттің негізгі өкілеттіктерінің бірі – атқарушы билікке (үкіметке) демократиялық жолмен сайланған парламенттің қолдауына ие болғанша өкілеттігін жалғастыруға мүмкіндік

беру болып табылады [57]. Мұндай билік тармақтарын бөлу моделі қазіргі таңда Германияға тән. Бұған қоса, Германия Федеративтік Республикасының құқықтық доктринасы мен практикасы билікті қатаң бөлу жүйесін жүзеге асыру мүмкін емес екенін мойындайды, өйткені күрделі жағдайлар мемлекеттік биліктің түрлі тармақтары арасында белгілі бір өзара іс-қимылды қажет етеді. Осыған байланысты Германияда өкілеттіктерді бөлу тұжырымдамасы жауапкершілікті бөлу және функцияларды үлестіру идеясына айналды. Бұл идея бөлінген және өзара байланысты жауапкершілік жағдайында мемлекеттік міндеттерді орындауға негіз қалайды. Осындай өзгерген көзқарас билікті бөлу идеясынан гөрі функцияларды бөлу, қызметтерді үлестіру немесе өкілеттіктерді құрылымдастыру мәселесін алдыңғы орынға қоятын жаңа теориялық тұжырымдамадан да көрініс табады [58]. Осылайша, Германияда атқарушы билік сот шешімдерін қабылдау үдерісіне араласа алмайды, дегенмен соттарды басқару ісі – федералдық деңгейде де, жергілікті деңгейде де – ең алдымен тиісті министрліктердің, яғни атқарушы билік өкілдерінің құзыретіне жатады. Сонымен қатар, соттарды басқаруға қатысты көптеген өзге де міндеттерді соттардың өздері жүзеге асырады, бұл іс жүргізу нормаларымен рұқсат етілген. Бұл сот төрелігін жүзеге асырудан бөлек, соттың әкімшілік-басқарушылық функциялары атқарушы билік тарапынан да, тікелей соттардың өз тарапынан да орындалатынын білдіреді және бұл әртүрлі мемлекеттік органдардың функцияларын бөлу туралы доктринаны растайды.

Қазақстанның заңнамасы мен ғылыми доктринасы көбіне билік тармақтарының бөліну жүйесі туралы баяндайды, дегенмен мемлекеттік практика бұл тұжырымдаманы саяси өмірде нақты әрі толық жүзеге асыра алмай келеді. Алайда сот билігін атқарушы биліктен, әсіресе үкімет пен Әділет министрлігінің ықпалынан, барынша оқшаулауға ұмтылыс жасалуда.

Германияда, сондай-ақ Еуропаның өзге елдерінде де қазіргі конституционализмнің ең айқын ерекшеліктерінің бірі – билік тармақтарын бөлу жүйесінде конституциялық сот бақылауы институтының кеңеюі болып табылады. Қазақстан Республикасы да мемлекеттік басқару жүйесіндегі осы ұстанымдарды күшейтіп, 2022 жылы Конституциялық Сотты құрды, ол өз жұмысын 2023 жылғы 1 қаңтардан бастады. Алайда конституциялық бақылау функциялары Германия моделінен біршама ерекшеленеді, өйткені Қазақстан Республикасы Конституциялық Соты республиканың сот жүйесіне кірмейді, конституциялық сот төрелігін жүзеге асырмайды, конституциялық сот ісін жүргізу қағидаттарына сәйкес жұмыс істемейді және мемлекеттік билік жүйесінде ерекше конституциялық іс жүргізу рәсімдерін қолданатын өзіндік дербес құрылым ретінде қалыптасқан.

Билік тармақтарын бөлу жүйесінің тағы бір өзіндік ерекшелігі – Германиядағы Бундестаг пен Қазақстандағы Парламент Мәжілісінің заң шығару өкілеттіктері болып табылады. Егер Қазақстанда заң, соның ішінде сот билігіне қатысты заңдар, төменгі палата – Мәжіліс арқылы қабылданып, ал жоғарғы палата – Сенат тек Мәжіліс қабылдаған заңды мақұлдауы немесе мақұлдамауы мүмкін болса, Германия Федеративтік Республикасының өзіндік мемлекеттік органы болып табылатын Бундесрат құрамындағы федералдық жерлердің өкілдері Бундестаг жүзеге асыратын федералдық заң шығарушылыққа тиімді

бақылау жасайды. Бундесрат вето құқығына ие, және бұл құқық көптеген маңызды жағдайларда Бундестаг тарапынан еңсеріле алмайтын ерекшелікке ие [59]. Бұл федералдық мемлекеттік құрылыммен және жерлердегі мемлекеттік басқарудың күшті позицияларымен байланысты. Ал Қазақстанда Парламент Мәжілісі өзі қабылдаған, бірақ Сенат мақұлдамаған заңды еш қиындықсыз дерлік қайта қарап, қабылдай алады.

Билік тармақтарын бөлу жүйесі сот билігінің сот шешімдерінен тыс құқық шығармашылығымен айналыспауын көздейді. Бұл дәстүр Германияда жақсы сақталған, алайда Қазақстанда жағдай басқаша. Қазақстандық авторлардың атап өткеніндей, Қазақстан Республикасы Жоғарғы Соты судьялар корпусы үшін міндетті нормативтік нұсқаулықтар шығару арқылы іс жүзінде құқық шығармашылығы мен тіпті заң шығару қызметін жүзеге асыратын органға айналады (заңдарды нақтылайтын әрі егжей-тегжейлі баяндайтын міндетті нормалар жасау арқылы), бұл өз кезегінде билік тармақтарын бөлу және сот төрелігін жүзеге асыру кезінде судьялардың тәуелсіздігі қағидаттарымен белгілі бір дәрежеде қайшылыққа келеді. Кейбір зерттеушілердің пікірінше, Жоғарғы Сот тек сот төрелігін жүзеге асыру мәселелерімен айналысуы тиіс, ал міндетті заңнамалық нұсқаулықтар әзірлеу қызметі оның құзыретіне кірмеуі керек. КСРО құрамында болған барлық елдер іс жүзінде өздерінің жоғарғы соттары тарапынан императивтік мазмұндағы нұсқаулықтар шығарудан бас тартты. Тек Түрікменстан ғана Жоғарғы Соттың міндетті сипаттағы басшылық түсіндірмелер шығару тәжірибесін жалғастырып келеді. Қазақстан Республикасы одан да әрі қадам жасап, Жоғарғы Сот актілерін конституциялық деңгейде қолданыстағы құқық, яғни нормативтік құқықтық акт ретінде бекітті [60]. Бұл мәселе, біздің ойымызша, одан әрі терең талдауды қажет етеді.

Осылайша, мемлекеттік биліктің үш тармағы теориясы, соның ішінде сот билігінің ерекше рөлін айқындай отырып, XX ғасырдың екінші жартысынан бастап әлемнің көптеген елдерінің конституцияларында іске асырыла бастады. Германияда бұл 1949 жылы ФРГ-ның Негізгі заңын қабылдаудан кейін жүзеге асса, Қазақстанда аталған теория 1995 жылғы Конституцияда көрініс тапты. Германия мемлекетінің әлемдік аренадағы салмағы мен тарихи дәстүрлерінің тереңдігіне қарамастан және жас мемлекет болып саналатын, Кеңестер Одағы ыдырағаннан кейін қалыптасқан Қазақстан Республикасымен салыстырғанда айырмашылықтар бар екеніне қарамастан, екі елде де билік тармақтарын бөлу доктринасын жүзеге асыруда ортақ үрдістер байқалады. Қазақстанда да, Германияда да билік тармақтарын бөлу теориясы бастапқыда біржақты қабылданған жоқ. Қазақстан КСРО құрамында болған кезеңде бүкіл билік халық депутаттары Кеңестеріне тиесілі деп есептелген. Билік тармақтарын бөлу тұжырымдамасы Германияда да салыстырмалы түрде кеш кезеңге дейін құқықтық тұрғыда мойындалмаған. Германияда биліктің нақты бөлінуіне ұзақ уақыт бойы жол берілмеді. Мұндай даму бағытының бастауын неміс мемлекеттерінің алғашқы конституцияларынан көруге болады [61].

Алайда Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін Германияда, ал Кеңес Одағы ыдырағаннан кейін Қазақстанда билік тармақтарын бөлу доктринасы өзіне тән ерекшеліктері мен айрықша сипаттарымен конституциялық заңнама мен құқықтық практикаға белсенді түрде енгізіле бастады.

Қорытынды

Қазақстан мен Германиядағы билік тармақтарының бөлінуі мен сот билігінің тәуелсіздігін салыстырмалы-құқықтық талдау нәтижесінде екі елдің конституциялық және институционалдық модельдері арасындағы ортақтықтар мен айырмашылықтар айқындалды. Германияның сот билігін ұйымдастырудағы тұрақты құқықтық дәстүрлері мен тиімді кепілдіктер жүйесі Қазақстан үшін үлгі бола алады. Қазақстанда жүргізіліп жатқан сот реформалары мен құқықтық ұстанымдар институтын дамыту әрекеттері сот билігінің тәуелсіздігін нығайтуға бағытталғанымен, әлі де жетілдіруді қажет ететін тұстар бар. Зерттеу нәтижелері сот жүйесін демократиялық талаптарға сай реформалау үшін халықаралық тәжірибені ескере отырып, ұлттық ерекшеліктерге бейімделген нақты құқықтық және институционалдық шешімдер қабылдау қажеттігін көрсетеді.

Авторлардың қосқан үлестері

Абдрасулов Е.Б. – зерттеу нәтижелерін жинау, талдау, мақаланың тұжырымдамасы мен оның мазмұнын сыни тұрғыдан қайта қарау, түсіндіру;

Ахмет Б. – кіріспе, әдістер мен материалдар, қорытынды, әдебиеттерді рәсімдеу, транслитерация, жариялау үшін мақаланың соңғы нұсқасының рәсімделуіне елеулі үлес.

Мүдделер қақтығысы жоқ

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы: 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды – URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_ (өтініш берген күні: 20.07.2025)
2. Онланбекова, Г.М. (2016). Взаимодействие органов прокуратуры и суда в сфере правоохранительной деятельности: теоретико-правовое исследование: дис. ... док. юр. наук: 12.00.01 / Кырг. нац. ун-т им. Ж. Баласагына. – Бишкек, – С. 18.
3. Голубева, Л.А. (2009). Нетипичные ветви государственной власти в механизме современного государства: дис. ... канд. юр. наук: 23.00.02 / Рос.педаг. ун-т им А.И. Герцена. – Санкт-Петербург, – С. 10.
4. Сапаргалиев, Г.С. (2008). Конституционное право Республики Казахстан / Алматы: Жеті жарғы, – С. 238.
5. Андриянов, В.Н. (2011). Контрольная власть в системе разделения властей // Известия Иркутского ГЭА. - № 1 (75). – С. 146-150.
6. Posner, E.A. (2016). Presidential Leadership & the Separation of Powers // Dædalus, Journal of the American Academy of Arts & Sciences. – Vol. 145 (3). – P. 35-43.
7. Гегель, Г. (1990). Философия права / Москва: Мысль, – С.524
8. Абдрасулов Е.Б. Роль судебной системы РК в защите прав человека. – 2022. – URL: <https://opennews.kz/ru/society/7174-rol-sudebnoj-sistemy-respubliki-kazahstan-v-zaschite-prav-cheloveka.html> (өтініш берген күні: 20.07.2025)
9. Кант, И. Метафизика нравов. Введение в учение о праве. (өтініш берген күні: 20.07.2025)

10. Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы: Қазақстан Республикасының 2000 жылғы 25 желтоқсандағы № 132 Конституциялық заңы. – URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z000000132_ (өтініш берген күні: 20.07.2025)
11. Рузанов, И.В. (2019). Независимость судебной власти в условиях современного понимания разделения властей // Российский юридический журнал.– Т.6. – №1 (18). – С. 91.
12. Sterk, K. Report: Towards a Culture of Accountability of Councils for the Judiciary.– URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/9/d/512260.pdf> (өтініш берген күні: 20.07.2025)
13. Нормативное постановление Конституционного Суда Республики Казахстан: О рассмотрении на соответствие Конституции Республики Казахстан подпункта 1) пункта 1 статьи 39 Конституционного закона Республики Казахстан от 25 декабря 2000 года «О судебной системе и статусе судей Республики Казахстан», 6 декабря 2023 года, № 36-НП.– URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/ksrk/documents/details/564717?lang=ru> (өтініш берген күні: 20.07.2025)
14. Аблаева, Э.Б.(2017). Судебная власть в РК: ее место и роль в механизме разделения властей // Пробелы в российском законодательстве.– №1. – С. 195.
15. Lord, Hodge. Preserving Judicial Independence in an Age of Populism.– URL: https://supremecourt.uk/uploads/speech_181123_9ce4b9f447.pdf (өтініш берген күні: 20.07.2025)
16. Абдрасулов, Е.Б. К вопросу о недопустимости воздействия на суд средствами массовой информации. – URL: <https://www.zakon.kz/redaksiia-zakonkz/4826613-k-voprosu-o-nedopustimosti.html%20?ysclid=lzggxclends859299062>(өтініш берген күні: 20.07.2025)
17. Huchhanavar, S.S. (2022). Conceptualising Judicial Independence and Accountability from a Regulatory Perspective // Oslo Law Review.– Vol. 9. – Nr. 2. – P. 110–148.
18. Рысжанова, Г.С. (2023).Сот билігі және оның ұлттық заңнаманы дамытудағы рөлі: фил. докт. (PhD) ... дис. / Л.Н. Гумилев атынд. Еуразия. ұлттық ун-ті. – Астана, – 30 б.
19. Сулейменова, Г. Ж. Судебная власть в конституционной системе разделения властей. – URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32225468 (өтініш берген күні: 20.07.2025)
20. Абдрасулов, Е.Б. (2004). Судебная власть и ее роль в развитии и совершенствовании национального законодательства // Фемида.– №6. – С.17.
21. Абдрасулов, Е.Б. (2002). Толкование закона и норм Конституции: теория, опыт, процедура / Монография. – Алматы: Өркениет, – С.225.
22. Gibson, J.E., Smentkowski B.P. Judicial Lawmaking.– URL: <https://www.britannica.com/topic/court-law/Judicial-lawmaking> (өтініш берген күні: 20.07.2025)
23. Gibson, J.L., u.a., Court. – URL: <https://www.britannica.com/topic/court-law> (өтініш берген күні: 20.07.2025)
24. Мами, К.А. (2004). Конституционная законность и судебная власть в Республике Казахстан: Основные тенденции и приоритеты / Мами К. А. – Москва: Наука,– С. 255.
25. Groß, T. Die asymmetrische Funktionenordnung der demokratischen Verfassung - Zur Dekonstruktion des Gewaltenteilungsgrundsatzes // Der Staat. – 2016. – Jahrgang 55. – S. 489-517.– URL: <https://opac.k10plus.de/DB=2.299/PPN?PPN=875740715> (өтініш берген күні: 20.07.2025)
26. BVerfGE 9, 268 (279 f.); 30, 1 (28); 34, 32 (59); 95, 1 (15); 139, 321 (362).
27. BVerfGE 131, 152 (210).
28. BVerfGE 11, 232 (233); 49, 329 (340); Schmidt-Aßmann E. // in: Dürig/Herzog/Scholz, GG (Loseblatt). – Art. 19. – Abs. 4. – Rn. 174.
29. BVerfGE 30, 1 (25); dagegen das Sondervotum (S. 40 ff.).
30. BVerfGE 14, 56 (66).
31. BVerfGE 22, 49 (81): „Kernbereich des Strafrechts“; s.a. Schulze-Fielitz H. // in: Dreier (Hrsg.), GG. – 2018. – Bd. 3. – 3. Aufl. – Art. 92. – Rn. 33 ff.

32. BVerfGE 103, 111 (137 f.).
33. Zimmer, G. (1979). Funktion – Kompetenz – Legitimation / Duncker & Humblot. - S. 307.
34. Schulze-Fielitz H. // in: Dreier (Hrsg.), GG. – 2018. – Bd. 3. – 3. Aufl. – Art. 92. – Rn. 41.
35. Meyer W. // in: v. Münch/Kunig, GG / C.H.Beck, 2012. – 6. Aufl. – Bd. 2. – Art. 92. – Rn. 19.
36. Achterberg N. Probleme der Funktionslehre / München: C. H. Beck, 1970. – S.150; Möllers C. Dogmatik der grundgesetzlichen Gewaltengliederung // AöR. – 2007. – № 132. – P. 493.
37. BVerfGE 7, 183 (188 f.); 31, 43 (46); 60, 253 (268 f.); 103, 111 (137)
38. Krieg, J./Wieckhorst A. Verfassungsrechtliche Grenzen der legislativen Kassation von rechtskräftigen Strafurteilen // Der Staat 2015. – Vol. 54. – P. 539 (552 ff.).
39. BVerfGE 18, 241 (255); 133, 168 (202); Voßkuhle A. Rechtsschutz gegen den Richter / C.H.Beck, 1993. – S. 94.
40. Anders BVerfGE 103, 111 (137).
41. Wassermann, R. (1993). // in: AK-GG. – 2001. – 3. Aufl. – Art. 97. – Rn.13.; Voßkuhle A. Rechtsschutz gegen den Richter / C.H.Beck, – S.54 f.; Wittreck F. Die Verwaltung der Dritten Gewalt / Jus Publicum, 2006. – S. 201.
42. Jarass, H.D.(2024). // in: Jarass/Pieroth, GG.– 18. Aufl. – Art. 137. – Rn. 1.
43. Deutsches Richtergesetz. <https://www.gesetze-im-internet.de/drjg/>
44. Schulze-Fielitz, H. (2018). // in: Dreier (Hrsg.), GG.– Bd. 3. – 3. Aufl. – Art. 92. – 97 Rn. – 19 ff.
45. BVerfGE 87, 273 (278)
46. Wittreck F. Die Verwaltung der Dritten Gewalt / Jus Publicum, 2006. – S. 266 ff.
47. Schulze-Fielitz, H. (2018). // in: Dreier (Hrsg.), GG.– Bd. 3. – 3. Aufl. – Art. 92. – 97 Rn. – 29... ff.
48. Arbeitsgerichtsgesetz. <https://www.gesetze-im-internet.de/arbogg/>
49. BVerfGE 38, 139 (151).
50. BVerfGE 87, 68 (85)
51. Böckenförde, E.-W (2006). Verfassungsfragen der Richterwahl / Duncker & Humblot GmbH, 1974. – 143 s.; Ehlers D. Verfassungsrechtliche Fragen der Richterwahl / Bd. 116. – 1998. – 92 s.; Wittreck F. Die Verwaltung der Dritten Gewalt / Jus Publicum, – S. 126 ff., 662 ff.
52. Darstellung, Z.B. (2009). bei Albrecht/Thomas (Hrsg.). Strengthen the Judiciary's Independence in Europe! / Berliner Wissenschafts-Verlag, Intersentia N. V., – 216 p., oder Seibert-Fohr (Hrsg.). Judicial Independence in Transition / Springer publ. – 2012. – 1378 p.
53. Wittreck, F. Gutachten G zum 73. Deutschen Juristentag / C.H.Beck, 2020. – S. 79 f.
54. Groß, T. (1999). Verfassungsrechtliche Möglichkeiten und Begrenzungen für eine Selbstverwaltung der Justiz // ZRP.– S. 361 (362).
55. Groß, T. Das Kollegialprinzip in der Verwaltungsorganisation. –1999. – S. 163 ff.
56. Groß, T. (2002). Selbstverwaltung der Gerichte als Voraussetzung ihrer Unabhängigkeit? // Die Verwaltung.– Beiheft 5. – S. 217
57. Ackerman B.(2000). The New Separation of Powers // Harvard Law Review.– Vol. 113 (3). – P. 634-725.
58. Windthorst, K. (2009). Separation of Powers from the German Perspective // Duquesne Law Review.– Vol. 47 (4). – P. 910.
59. Currie D.P. Separation of Powers in the Federal Republic of Germany // German Law Journal. – Vol. 9 (12). – P. 216.
60. Абдрасулов, А.Е. (2021). Официальное разъяснение нормативных правовых актов: опыт стран ЕАЭС и пробелы законодательного регулирования в Республике Казахстан // Вестник Евразийского национального университета. –136). – С. 18.

61. Lindseth, P.L.(2004).The Paradox of Parliamentary Supremacy: Delegation, Democracy, and Dictatorship in Germany and France, 1920s-1950s // The Yale Law Journal. -- Vol. 113. – P. 1341.

Б. Абдрасулов¹, Б. Ахмет^{*2}

¹Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

²Северо-Казахстанский университет имени М. Козыбаева, Петропавловск, Казахстан
(e-mail: ¹aermek_19@mail.ru, ²bekaahmetova@gmail.com)

Разделение властей и независимость судебной власти в Казахстане и Германии: сравнительно-правовой анализ

Аннотация: В данной статье проводится сравнительно-правовой анализ системы разделения властей и независимости судебной власти в Республике Казахстан и Федеративной Республике Германия. Актуальность исследования заключается в том, что в условиях демократического государства обеспечение институциональной независимости судебной власти и сбалансированного взаимодействия ветвей власти приобретает особую значимость. В статье рассматриваются конституционные основы, теоретико-историческая эволюция принципа разделения властей и особенности его реализации в правовых системах двух государств. Подробно анализируются федеративное устройство Германии, роль Конституционного суда, механизмы назначения судей и правовые инструменты, обеспечивающие их независимость. Кроме того, внимание уделяется развитию судебной системы Казахстана, деятельности Верховного Суда и Конституционного Суда, судебным реформам, а также формированию и роли института правовых позиций. Отдельный акцент сделан на участии судов в правотворчестве и степени признания судебных актов в качестве источника права в обеих странах. В ходе исследования авторы рассматривают особенности и возможности эффективного применения немецкого опыта в казахстанских условиях, предлагая рекомендации по укреплению независимости судебной власти в Республике Казахстан. Результаты статьи могут внести научный и практический вклад в совершенствование национальной правовой системы.

Ключевые слова: разделение властей, независимость судебной власти, сравнительное правоведение, конституционный контроль, правотворчество, судебная реформа, правовые позиции

Ye. Abdrassulov¹, B. Akhmet^{*2}

¹L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

²M. Kozybayev North Kazakhstan University; Petropavl, Kazakhstan
(e-mail: ¹aermek_19@mail.ru, ²bekaahmetova@gmail.com)

Separation of Powers and Judicial Independence in Kazakhstan and Germany: A Comparative Legal Analysis

Abstract: This article presents a comparative legal analysis of the system of separation of powers and the independence of the judiciary in the Republic of Kazakhstan and the Federal Republic of Germany. The relevance of the research lies in the fact that, in a democratic state, ensuring institutional

independence of the judiciary and maintaining a balanced interaction among the branches of power have become increasingly important. The article examines the constitutional foundations, the theoretical and historical evolution of the principle of separation of powers, and the specific features of its implementation in the legal systems of both countries. Particular attention is given to Germany's federal structure, the role of the Constitutional Court, judicial appointment procedures, and legal mechanisms that guarantee judicial independence. In addition, the development of the judicial system in Kazakhstan, the functions of the Supreme Court and the Constitutional Court, judicial reforms, and the formation and role of the institution of legal positions are analyzed. The article also compares the role of courts in legal development and the extent to which judicial decisions are recognized as sources of law in both countries. The authors explore the possibilities and specific aspects of applying German experience in the context of Kazakhstan and offer recommendations aimed at strengthening the independence of the judiciary in the Republic of Kazakhstan. The findings contribute both theoretically and practically to the improvement of the national legal system.

Keywords: separation of powers, independence of the judiciary, comparative law, constitutional control, law-making, judicial reform, legal positions

References

1. Qazaqstan Respublikasynyñ Konstitusiasy: 1995 jyly 30 tamyzda respublikalyq referendumda qabyldandy [Constitution of the Republic of Kazakhstan: adopted in a republican referendum on July 30, 1995] URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_ (ötinish bergen kyni: 20.07.2025)
2. Onlanbekova, G.M.(2016). Vzaimodejstvie organov prokuratury i suda v sfere pravoohranitel'noj deyatel'nosti: teoretiko-pravovoe issledovanie: dis. ... dok. yur. nauk: 12.00.01[Onlanbekova G.M. Vzaimodejstvie organov prokuratury i suda v sfere pravoohranitel'noj deyatel'nosti: teoretiko-pravovoe issledovanie: dis. ... doc. nauk: 12.00.01] / Kyrg. nac. un-t im. ZH. Balasagyna. – Bishkek,– S. 18.
3. Golubeva L.A. (2009). Netipichnye vetvi gosudarstvennoj vlasti v mekhanizme sovremennogo gosudarstva: dis. ... kand. yur. nauk: 23.00.02 [Golubeva L.A. Non-typical branches of state power in the mechanism of the modern state: thesis. ... sugar. jur. Nauk: 23.00.02] / Ros.pedag. un-t im A.I. Gercena. – Sankt-Peterburg, – S. 10.
4. Sapargaliev, G.S. (2008). Konstitucionnoe pravo Respubliki Kazahstan [Sapargaliev G.S. Constitutional Law of the Republic of Kazakhstan]/ Almaty: ZHeti zhargy,– S. 238.
5. Andriyanov, V.N. (2011).– Kontrol'naya vlast' v sisteme razdeleniya vlastej [Andriyanov V.N. Control power in the system of separation of powers]// Izvestiya Irkutskogo GEA. № 1 (75). – S. 146-150.
6. Posner, E.A. (2016). Presidential Leadership & the Separation of Powers // Dædalus, Journal of the American Academy of Arts & Sciences.– Vol. 145 (3). – P. 35-43.
7. Gegel' G. (1990). Filosofiya prava [Hegel G. Philosophy of law] / Moskva: Mysl', – S.524
8. Abdrasulov, E.B. (2022). Rol' sudebnoj sistemy RK v zashchite prav cheloveka [Abdrasulov E.B. The role of the judicial system of the Republic of Kazakhstan in the protection of human rights].– URL: <https://opennews.kz/ru/society/7174-rol-sudebnoj-sistemy-respubliki-kazahstan-v-zaschite-prav-cheloveka.html> (ötinish bergen kyni: 20.07.2025)
9. Kant I. (2022). Metafizika нравов. Vvedenie v uchenie o prave [Kant I. Metaphysics of Morals. Introduction to the doctrine of law.– – URL: https://www.civisbook.ru/files/File/Kant_Metaphisika_1.pdf (ötinish bergen kyni: 20.07.2025)
10. Qazaqstan Respublikasynyñ sot jüiesı men südälarynyñ mäртеbesi turaly: Qazaqstan Respublikasynyñ 2000 jylğy 25 jeltoqsandağy № 132 Konstitusialyq zany [On the judicial system and

the status of judges of the Republic of Kazakhstan: Constitutional Law of the Republic of Kazakhstan No. 132 of December 25, 2000.]. – URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z000000132_ (өтініш берген күні: 20.07.2025)

11. Ruzanov, I.V. (2019). Nezavisimost' sudebnoj vlasti v usloviyah sovremennogo ponimaniya razdeleniya vlastej [Ruzanov I.V. Independence of the judiciary in the context of the modern understanding of the separation of powers] // Rossijskij yuridicheskij zhurnal. – T.6. – №1 (18). – S. 91.

12. Sterk, K. Report: Towards a Culture of Accountability of Councils for the Judiciary. Available at: <https://www.osce.org/files/f/documents/9/d/512260.pdf> (accessed: 20.07.2025)

13. Normativnoe postanovlenie Konstitucionnogo Suda Respubliki Kazahstan: O rassmotrenii na sootvetstvie Konstitucii Respubliki Kazahstan podpunkta 1) punkta 1 stat'i 39 Konstitucionnogo zakona Respubliki Kazahstan ot 25 dekabrya 2000 goda «O sudebnoj sisteme i statute sudej Respubliki Kazahstan» [Regulatory resolution of the Constitutional Court of the Republic of Kazakhstan: On consideration for compliance with the Constitution of the Republic of Kazakhstan of subparagraph 1) of paragraph 1 of Article 39 of the Constitutional Law of the Republic of Kazakhstan dated December 25, 2000 "On the judicial system and the status of judges of the Republic of Kazakhstan"], 6 dekabrya 2023 goda, № 36-NP. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/ksrk/documents/details/564717?lang=ru> (өтініш берген күні: 20.07.2025)

14. Ablaeva, E.B. (2017). Sudebnaya vlast' v RK: ee mesto i rol' v mekhanizme razdeleniya vlastej [Ablaeva E.B. Judicial power in the Republic of Kazakhstan: its place and role in the mechanism of separation of powers] // Probely v rossijskom zakonodatel'stve. -- №1. – S. 195.

15. Lord Hodge. Preserving Judicial Independence in an Age of Populism. Available at: https://supremecourt.uk/uploads/speech_181123_9ce4b9f447.pdf (accessed: 20.07.2025)

16. Abdrasulov, E.B. K voprosu o nedopustimosti vozdejstviya na sud sredstvami massovoj informacii [Abdrasulov E.B. On the issue of the inadmissibility of influencing the court by the media.]. URL: <https://www.zakon.kz/redaktsiia-zakonkz/4826613-k-voprosu-o-nedopustimosti.html%20?ysclid=lgqxlends859299062> (өтініш берген күні: 20.07.2025)

17. Huchhanavar, S.S. (2023). Conceptualising Judicial Independence and Accountability from a Regulatory Perspective // Oslo Law Review. – 2022. – Vol. 9. – Nr. 2. – P. 110–148.

18. Rysjanova, G.S. Sot bilgi jäne onyñ ultiyq zañnamany damytudağy röl: fil. dokt. (PhD) ... dis [Ryszhanova G.S. The judiciary and its role in the development of national legislation: Ph.D. ... dissertation]. / L.N. Gumilev atynd. Eurazia. ultiyq un-ti. – Astana, – 30.

19. Sulejmenova, G. Zh. Sudebnaya vlast' v konstitucionnoj sisteme razdeleniya vlastej [Suleimenova G. Zh. Judicial power in the constitutional system of separation of powers.]. – URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32225468 (өтініш берген күні: 20.07.2025)

20. Abdrasulov, E.B. (2004) Sudebnaya vlast' i ee rol' v razvitii i sovershenstvovanii nacional'nogo zakonodatel'stva [Abdrasulov E.B. Judicial power and its role in the development and improvement of national legislation] // Femida. – №6. – S.17.

21. Abdrasulov, E.B. (2002). Tolkovanie zakona i norm Konstitucii: teoriya, opyt, procedura [Abdrasulov E.B. Interpretation of the law and norms of the Constitution: theory, experience, procedure] / Monografiya. – Almaty: Őrkeniet, – S.225.

22. Gibson, J.E., Smentkowski, B.P. Judicial Lawmaking. Available at: <https://www.britannica.com/topic/court-law/Judicial-lawmaking> (accessed: 20.07.2025)

23. Gibson, J.L., u.a., Court. Available at: <https://www.britannica.com/topic/court-law> (accessed: 20.07.2025)

24. Mami, K.A. (2004). Konstitucionnaya zakonnost' i sudebnaya vlast' v Respublike Kazahstan: Osnovnye tendencii i priority [Mami K.A. Constitutional legality and judicial power in the Republic of Kazakhstan: Main trends and priorities] / K. A. Mami. – Moskva: Nauka, – S. 255.

25. Groß T. Die asymmetrische Funktionenordnung der demokratischen Verfassung - Zur Dekonstruktion des Gewaltenteilungsgrundsatzes // Der Staat. – 2016. – Jahrgang 55. – S. 489-517. Available at: <https://opac.k10plus.de/DB=2.299/PPN?PPN=875740715> (accessed: 20.07.2025)
26. BVerfGE 9, 268 (279 f.); 30, 1 (28); 34, 32 (59); 95, 1 (15); 139, 321 (362).
27. BVerfGE 131, 152 (210).
28. BVerfGE 11, 232 (233); 49, 329 (340); Schmidt-Aßmann E. // in: Dürig/Herzog/Scholz, GG (Loseblatt). – Art. 19. – Abs. 4. – Rn. 174.
29. BVerfGE 30, 1 (25); dagegen das Sondervotum (S. 40 ff.).
30. BVerfGE 14, 56 (66).
31. BVerfGE 22, 49 (81): „Kernbereich des Strafrechts“; s.a. Schulze-Fielitz H. // in: Dreier (Hrsg.), GG. – 2018. – Bd. 3. – 3. Aufl. – Art. 92. – Rn. 33 ff.
32. BVerfGE 103, 111 (137 f.).
33. Zimmer G. Funktion – Kompetenz – Legitimation / Duncker & Humblot. – 1979. – S. 307.
34. Schulze-Fielitz, H. // in: Dreier (Hrsg.), GG. – 2018. – Bd. 3. – 3. Aufl. – Art. 92. – Rn. 41.
35. Meyer, W. // in: v. Münch/Kunig, GG / C.H.Beck, 2012. – 6. Aufl. – Bd. 2. – Art. 92. – Rn. 19.
36. Achterberg, N. (2007). Probleme der Funktionslehre / München: C. H. Beck, 1970. – S.150; Möllers C. Dogmatik der grundgesetzlichen Gewaltengliederung // AöR. – № 132. – P. 493.
37. BVerfGE 7, 183 (188 f.); 31, 43 (46); 60, 253 (268 f.); 103, 111 (137)
38. Krieg J./Wieckhorst A. Verfassungsrechtliche Grenzen der legislativen Kassation von rechtskräftigen Strafurteilen // Der Staat 2015. – Vol. 54. – P. 539 (552 ff.).
39. BVerfGE 18, 241 (255); 133, 168 (202); Voßkuhle A. Rechtsschutz gegen den Richter / C.H.Beck, 1993. – S. 94.
40. Anders BVerfGE 103, 111 (137).
41. Wassermann R. // in: AK-GG. – 2001.– 3. Aufl. – Art. 97. – Rn.13.; Voßkuhle A. Rechtsschutz gegen den Richter / C.H.Beck, 1993. – S.54 f.; Wittreck F. Die Verwaltung der Dritten Gewalt / Jus Publicum, 2006. – S. 201.
42. Jarass H.D. // in: Jarass/Pieroth, GG. – 2024. – 18. Aufl. – Art. 137. – Rn. 1.
43. Deutsches Richtergesetz. <https://www.gesetze-im-internet.de/drigr/>
44. Schulze-Fielitz H. // in: Dreier (Hrsg.), GG. – 2018. – Bd. 3. – 3. Aufl. – Art. 92. – 97 Rn. – 19 ff.
45. BVerfGE 87, 273 (278)
46. Wittreck F. Die Verwaltung der Dritten Gewalt / Jus Publicum, 2006. – S. 266 ff.
47. Schulze-Fielitz H. // in: Dreier (Hrsg.), GG. – 2018. – Bd. 3. – 3. Aufl. – Art. 92. – 97 Rn. – 29... ff.
48. Arbeitsgerichtsgesetz. <https://www.gesetze-im-internet.de/arbogg/>
49. BVerfGE 38, 139 (151).
50. BVerfGE 87, 68 (85)
51. Böckenförde E.-W. Verfassungsfragen der Richterwahl / Duncker & Humblot GmbH, 1974. – 143 s.; Ehlers D. Verfassungsrechtliche Fragen der Richterwahl / Bd. 116. – 1998. – 92 s.; Wittreck F. Die Verwaltung der Dritten Gewalt / Jus Publicum, 2006. – S. 126 ff., 662 ff.
52. Darstellung z.B. bei Albrecht/Thomas (Hrsg.). Strengthen the Judiciary's Independence in Europe! / Berliner Wissenschafts-Verlag, Intersentia N. V., 2009. – 216 p., oder Seibert-Fohr (Hrsg.). Judicial Independence in Transition / Springer publ. – 2012. – 1378 p.
53. Wittreck, F. Gutachten, Gzm 73. Deutschen Juristentag / C.H.Beck, 2020. – S. 79 f.
54. Groß, T. (1999). Verfassungsrechtliche Möglichkeiten und Begrenzungen für eine Selbstverwaltung der Justiz // ZRP. – S. 361 (362).
55. Groß, T. (1999). Das Kollegialprinzip in der Verwaltungsorganisation. – S. 163 ff.

56. Groß, T. (2002). Selbstverwaltung der Gerichte als Voraussetzung ihrer Unabhängigkeit? // Die Verwaltung.– Beiheft 5. – S. 217
57. Ackerman, B. (2000). – The New Separation of Powers // Harvard Law Review. Vol. 113 (3). – P. 634-725.
58. Windthorst, K. (2009). – Separation of Powers from the German Perspective // Duquesne Law Review. Vol. 47 (4). – P. 910.
59. Currie, D.P. Separation of Powers in the Federal Republic of Germany // German Law Journal. – Vol. 9 (12). – P. 216.
60. Abdrasulova, A.E. (2021). Oficial'noe raz'yasnenie normativnyh pravovyh aktov: opyt stran EAES i probely zakonodatel'nogo regulirovaniya v Respublike Kazahstan [Abdrasulova A.E. Official explanation of regulatory legal acts: the experience of the EAEU countries and gaps in legislative regulation in the Republic of Kazakhstan] // Vestnik Evrazijskogo nacional'nogo universiteta.– № 3 (136). – S. 18.
61. Lindseth, P.L. (2004). The Paradox of Parliamentary Supremacy: Delegation, Democracy, and Dictatorship in Germany and France, 1920s-1950s // The Yale Law Journal. –Vol. 113. – P. 1341.

Авторлар туралы мәлімет:

Абдрасулов Е.Б. – заң ғылымдарының докторы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, конституциялық және азаматтық құқық кафедрасының профессоры, Қазақстан Республикасы Заңнама және құқықтық ақпарат институтының конституциялық, әкімшілік заңнама және мемлекеттік басқару бөлімінің бас ғылыми қызметкері; Сәтбаев көшесі, 2, 010000, Астана, Қазақстан

Ахмет Б. – хат-хабар авторы, М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті, Қазақстан тарихы және құқық кафедрасының аға оқытушысы; Жұмабаева көшесі, 114, 150000, Петропавл, Қазақстан

Абдрасулов Е.Б. – Доктор юридических наук, профессор кафедры конституционного и гражданского права Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, Главный научный сотрудник отдела конституционного, административного законодательства и государственного управления Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан; улица Сатпаева, 2, 010000, Астана, Казахстан;

Ахмет Б. – автор для корреспонденции, Старший преподаватель кафедры Истории Казахстана и права Северо-Казахстанского университета имени М. Козыбаева; ул. Жумабаева, 114, 150000, Петропавловск, Казахстан;

Abdrassulov Ye. – Doctor of Legal Sciences, Professor of the Department of Constitutional and Civil Law of the Eurasian National University named after L.N. Gumilyov, Chief Researcher of the Department of Constitutional, Administrative Legislation and Public Administration of the Institute of Legislation and Legal Information of the Republic of Kazakhstan; Satpayev Street, 2, 010000, Astana, Kazakhstan;

Akhmet B. – corresponding author, Senior Lecturer of the Department of History of Kazakhstan and Law, M. Kozybayev North Kazakhstan University; Zhumabayev st., 114, 150000, Petropavlovsk, Kazakhstan

Copyright: © 2025 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).